

YENİ TİP MERMER İDOLLER

ÖNDER BİLGİ

Afyon Arkeoloji Müzesinde teşhir edilmekte olan beyaz mermerden yapılmış iki idol, başlarının şimdiye kadar bilinenlerden değişik biçimde işlenmiş olmaları bakımından arkeoloji ile ilgilenenler yanında ziyaretçilerin de dikkatlerini üzerlerinde toplamaktadır. Söz konusu idollerin her ikisi de tesadüfi buluntu olup, birincisi Afyon ilinin 16 km. kadar kuzeyindeki Susuz Höyükte (Lev. I Res. 1) ve ikincisi ise Kusura'da (Lev. I Res. 2) sistematik kazıların kapanmasından çok sonra adı geçen müze tarafından satın alma yoluyla ele geçirilmiştir¹.

Gerek ölçüleri², gerekse yapıları bakımından Eski Tunç Çağı idollerinden hiçbir ayrılık göstermeyen bu eserlerin başlarının bir yanına birer çıkıntı işlenmiştir. Bu yönden de paralellerinden ayrılık göstermektedir. Kusura örneğinde daha az belirtilmiş olan bu çıkıntıların, idollerde saç veya bir çeşit başlığı mı temsil ettiklerine karar vermek oldukça güçtür, çünkü bu çağ Anadolu'sunda idoller, insan biçimli kaplar ve bir heykelcik dışında (örneğin Hasanoğlan ve Horoztepe)³ insan tasvirlerini yansıtan eserler yoktur. Diğer taraftan, bu çıkıntıların dinsel inançlarla ilgili olabileceği düşünülebilir. Ancak, eldeki veriler bu konuyu aydınlatacak düzeyde değildir. Bununla beraber, bu idollerin genellikle adı geçen çağ insanının dinsel inançlarını yansıtan semboller olarak kabul edilmeleri⁴ nedeni ile başlarda görülen bu çıkıntıların da dinsel inançlara bağlı bir özelliği yansıttığı göz önünde bulundurulabilir.

Gerek Anadolu'da, gerekse yassı mermer idollerin çok miktarda ele geçirildiği Ege Adalarında⁵ bugüne kadar yapılan araştırmalarda

¹ Bu idolleri yayınlamam için bana gerekli bilgiyi ve izni veren Afyon Arkeoloji Müzesi yetkililerine teşekkür etmeyi bir ödev bilirim.

² Susuz Höyük idolü: Yük. 9.9 cm. Kal. 1.4 cm., Kusura idolü: belden aşağı kısım kayıp; mevcut Yük. 10 cm., Kal. 1.6 cm.

³ Krş. "Hasanoğlan İdolü", *V. Türk Tarih Kongresi* 1960 s. 80 ve "The Statuette from Horoztepe", *Anatolia* III, 1958 Res. 19.

⁴ T. Özgüç; "Ön Tarihte Anadolu İdollerinin Anlamı", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1943-44.

⁵ C. Renfrew; "The Development and Chronology of the Early Cycladic Figurines", *American Journal of Archaeology* 73, 1969 s. 1-32 Levha 1-10.

bu tip eserlere rastlanılmamıştır. Bununla beraber, Beyce Sultan'da gerçekleştirilmiş olan sistematik kazılarda, XIV üncü mimari tabakada ortaya çıkarılmış kırık bir baş⁶, bu eserlerin kat'i tarihlenmelerini sağlaması yanında orijinal olduklarını da kanıtlar. Beyce Sultan'da bulunmuş olan ve yine beyaz mermerden yapılmış bu baş parçası tahribata uğramış olmasına rağmen bir zamanlar bir çıkıntıya sahip olduğunu göstermektedir⁷ (Lev. II Res. 3). Başlarında çıkıntı olan idollere gösterilebilecek diğer bir örnek ise, Karataş-Semayük'te ortaya çıkartılmış küp-mezar gömülerinden birinde ele geçirilmiştir. Ancak, M. Mellink, bu eserin başında görülen çentiğin (Lev. II Res. 4) başta kasdi olarak belirtilmek istenen bir çıkıntıyı göstermekten ziyade bu idolün mezara hediye olarak konulmadan önce başının kırılmasını sağlamak amacı ile yapılmış olabileceğinin ileri sürmüştür⁸. Hafir, bu işleme neden olarak Karataş-Semayük'te ortaya çıkarılan diğer bir çok küp-mezarlarda ele geçirilen idollerin başlarının boyunlarından kopmuş olarak bulduklarını göstermiştir⁹. Söz konusu eser 3 cm. yükseklikte ve 1 cm. kalınlıktadır. Bu boyutlardaki bir idolün başı koparılmak istense idi, diğer mezarlardaki idollerin çoğunda görüldüğü gibi baş boyundan veya boyun ortasından başta bu kadar derin bir iz bırakmadan el veya herhangi bir alet yardımıyla rahatça gerçekleştirilebilirdi. Halbuki, çentik yukarıda bahsettiğimiz idollerde de görüldüğü gibi başın yan tarafında yer almakta fakat eserin küçüklüğü nedeni veya acele ile tamamiyle belirtilememiş bir durum göstermektedir.

Karataş-Semayük idolünde, ayrıca Susuz ve Kusura örneklerinde görülen küt kollar da belirtilmemiştir. Bu eksiklik ise, Geç Kalkolitik hatta Erken Kalkolitik devrin sonlarından itibaren Anadolu'da insan figürleri tasvirlerinde görülen yozlaştırmanın yani stilizasyonun bir neticesidir. Zâten, Karataş-Semayük mezarlığında ele geçirilen idollerin hiç birisi küt kollarla gösterilmemiştir¹⁰. Eski Tunç Çağı I'i

⁶ S. Lloyd - J. Mellaart; Beyce Sultan I, London 1962 Fig. F. 1 No. 20 Yük. 2 cm.

⁷ Bu kırık baş, Ankara Arkeoloji Müzesinde muhafaza edilmekte olan Beyce Sultan eserleri arasında bulunamamıştır.

⁸ M. Mellink; "Excavations at Karataş-Semayük, 1966", *American Journal of Archaeology* 71, 1967 Pl. 77 No. 14.

⁹ M. Mellink; a.y. s. 254.

¹⁰ M. Mellink; a.y. Pl. 77 No. 3 ve 15, "Excavations at Karataş-Semayük, 1963" *American Journal of Archaeology* 68, 1964 Pl. 82 No. 24.

temsil eden Beyce Sultan'ın XVII inci mimari tabakasında ele geçirilen idollerin tamamı küt kollu olarak işlenmişlerdir¹¹. Beyce Sultan'ın XVII inci mimari tabakasından sonraki idoller hem küt kollu hem de kolsuz olarak işlenmiştir¹². Bu neden ile de Karataş-Semayük idollerinin en eskilerinin Eski Tunç Çağı II'den itibaren yapıldıkları ve başı çentikli olanın da Beyce Sultan'ın XIV üncü mimari tabakası ile hemçağ olduğu söylenebilir. Susuz Höyük ve Kusura idollerinin küt kollarla gösterilmelerine rağmen Eski Tunç Çağı I yerine II'ye tarihlenmelerine neden olarak da yine Beyce Sultan kırık başının bulunduğu tabakanın tarihi gösterilebilir. Bu idollerde küt kolların halâ bu çağda görülmesi ise Afyon bölgesinde o zamanki insan figürlerindeki yozlaşmanın Karataş Semayük'ün bulunduğu Elmalı ovasında daha geri kaldığını göstermektedir. Durumun böyle olduğunu hem Kusura'da sistematik kazılar sırasında ortaya çıkarılan¹³, hem de çok daha kuzeyde yer alan Troya'da idollerin küt kollu ve kolsuz yapılmış olanlarının yan yana bulunmalarından anlaşılıyor¹⁴.

Yukarıda da belirtildiği gibi Beyce Sultan'ın XIV üncü mimari tabakasında ortaya çıkartılan baş parçasına dayanarak gerek tesadüfi buluntular olan Susuz Höyük ve Kusura örneklerini, gerekse bir mezar hediyesi olan Karataş-Semayük idolünü Eski Tunç Çağının ikinci safhası olan M. ö. 2700-2300 yılları arasına tarihleyebilmek yanında Anadolu Eski Tunç Çağı dinsel inançlarını yansıtan aşırı derecede stilize edilmiş insan figürleri yani idolleri repertuarına yeni bir tip daha ilâve edilmiş olduğu görülür¹⁵.

¹¹ S. Lloyd - J. Mellaart; a.y. Fig. 1.

¹² S. Lloyd - J. Mellaart; a.y. Fig. F. 1 No. 19 Pl. XXXII No. 2 ve 3 kollu olanlara ve Pl. XXXII No. 4 ve Ankara Arkeoloji Müzesinde muhafaza edilmekte olan yayınlanmamış bir eser, kolsuz olanlara örnek.

¹³ W. Lamb; "Excavations at Kusura near Afyonkarahisar", *Archaeologia* 86, 1936 Pl. VI No. 9b ve 10 Fig. 11 No. 2 ve 5, "Excavations at Kusura near Afyonkarahisar", *Archaeologia* 87, 1937 Pl. LXXXIV No. 8 ve 11 Fig. 17 No. 1, 2 ve 5.

¹⁴ C. W. Blegen ve diğerleri; *Troy I: The First and Second Settlements*, Princeton 1950 Vol. I plates Fig. 216 ve 360.

¹⁵ Bu makalenin hazırlanıp, basımına tesliminden sonra, özellikle Kiklad Adaları idol ve figürlerini içeren bir müze sergi kataloğunda yazımızın konusunu teşkil eden tipteki idollere de yer verilmiştir. Bk. *Kunst der Kykladen*, Karlsruhe 1976 (Kunst und Kultur der Kykladeninseln im 3. Jahrtausend V. Chr.) s. 386 Res. 511 - 515 ve 518. Kaçak kazılarda veya tesadüfen ele geçirilmiş olan ve Avrupa'da (Karlsruhe - Badischer Landesmuseum, Basel, Cenevre) ve Amerika'da (Houston - D. and J. de Menil Collection) muhafaza edilmekte oldukları anlaşılan bu idollerin varlığının ortaya çıkmasıyla başlarının yan taraflarında birer çıkıntı bulunan idol tipinin Anadolu'da yaygın bir şekilde yapılmış olduğu kesinlik kazanmıştır.

